svoja, jugoslovenska iskustva prenose na međunarodni plan, što će biti jedan od konkretnih doprinosa opštoj međunarodnoj zaštiti prava čoveka.[32]

Dr Jovica PATRNOGIĆ

RAZVITAK POJMA SUVERENOSTI U SOVJETSKOJ NAUCI MEĐUNARODNOG PRAVA

I — Teško da u historiji ima sličnog primjera toliko radikalnog zaokreta u temeljnim ciljevima vanjske politike u jednoj zemlji, kakav se zbio u oktobru/novembru 1917. u Rusiji, nakon izvršene socijalističke revolucije.[1] Caristički režim u Rusiji, još od vremena Ivana Groznog u XVI stoljeću pa sve do prvog svjetskog rata, provodio je politiku teritorijalne ekspanzije, a i u taj rat ušao je sa imperijalističkim ciljevima, poput svih drugih glavnih zaraćenih sila.

Prvi akt vanjske politike nove sovjetske vlade bio je Dekret o miru, donesen 26. oktobra/8. novembra 1917, dakle samo jedan dan nakon izvršenog prevrata. Njime se uputio prijedlog svim zaraćenim narodima i njihovim vladama za bezodložno zaključenje pravednog i demokratskog mira bez aneksija i kontribucija, zasnovanog na samoopredjeljenju svih naroda bez razlike putem demokratskih izbora. Tim aktom bila je ukinuta tajna diplomacija i najavila se namjera sovjetske vlade da objavi sve tajne ugovore ranije carske vlade, što je odmah zatim i izvršeno. Bilo je također objavljeno da će se svi budući pregovori voditi potpuno otvoreno, pred licem čitavog naroda. Taj dokument odražavao je potpuno nove ciljeve i načela u odnosima između naroda. Ostale vlade ubrzo su se uvjerile da se ne radi o demagoškom manevru, kada su na temelju Deklaracije radnog i eksploatiranog naroda Rusije mnoge zemlje, putem samoopredjeljenja stekle nezavisnost.

Ustvari iza Dekreta o miru i ostalih akata sovjetske vlasti iz toga perioda stajala je nada u brzo proširenje socijalističke revolucije u drugim zemljama, posebno onim zaraćenim, putem preuzimanja vlasti od strane sovjeta radnika i vojnika. Nakon toga proširenja i pobjede socijalističke revolucije trebalo je da otpočne proces ujedinjenja država, uporedo s procesom njihovog odumiranja, te sa procesom odumiranja prava.

Prema tome u tim prvim aktima sovjetske vlasti u Rusiji ne može se naći mnogo osnove za suverenost i za državu u klasičnom smislu riječi, jer se očekivalo da će te kategorije ubrzo početi odumirati u korist potpuno dobrovoljnog udruživanja svih naroda u svijetu, zasnovanog na

[32] V. Čok, *Le système des droits et libertés individuels dans le droit yougoslave, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo,* 1968, Nos. 1—2, pp. 73—87.

[1] Većina sovjetskih pisaca poriče svaki pravni kontinuitet između ranije carske Rusije i Sovjetskog Saveza. Ovdje se više misli na historijski kontinuitet stare i nove države, koji se inače ni u Sovjetskom Savezu ne poriče, naročito od godina drugog svjetskog rata.

temelju najdosljednije provedenog prava svih naroda na samoopredjeljenje.

Iako neposredni razvoj događaja u drugim zemljama osim Rusije nije išao tim putem, možemo reći da je politika sovjetske vlade afirmirala nekoliko novih načela u međunarodnim odnosima, koja će tek nakon drugog svjetskog rata u Povelji Ujedinjenih nacija naći svoju potvrdu. U prvom redu to se odnosi na pravo svih naroda bez razlike na samoopredjeljenje. Dekret o miru pored toga imao je i posredan odraz na stvaranje načela suverene jednakosti svih država, koje je također afirmirano u Povelji.[2]

II — Sovjetska država bila je u prvim godinama nakon Revolucije prisiljena da brani tekovine socijalizma od intervencije izvana i kapitalističkog zaokruženja. No neka najprogresivnija stremljenja Oktobarske revolucije našla su svoj odraz u tekstovima Ustava Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike iz 1918. i Ustava Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika iz 1924. U tim ustavima, pored prava svih naroda na samoopredjeljenje do prava na otcjepljenje, bilo je uvedeno i »svjetsko državljanstvo«, pravo stranih radnika na državljanstvo Sovjetskog Saveza. Po članu 10. Ustava RSFSR bilo je predviđeno i pravo državljana svake druge države socijalističkog tipa da u Ruskoj Federaciji koristi sva politička prava, ravnopravno sa ruskim državljanima. S druge strane ranije eksploatatorske klase u Sovjetskom Savezu bile su isključene iz političkih prava.[3]

Iz toga se vidi da prve sovjetske države nisu bile države u klasičnom smislu te riječi, sa državnom suverenošću i posebnim državnim interesima. One su prije bile žarište i Pijemont proleterske revolucije koja se trebalo proširiti na druge zemlje i oko kojeg će se potom okupljati sve zemlje u kojima njihov vlastiti proletarijat pobijedi buržoaziju, na putu ka stvaranju svjetske socijalističke zajednice.

Međutim, građanski rat potpomognut vojnom intervencijom izvana te blokada kapitalističkih država natjerali su Sovjetski Savez da pribjegne, kao privremenim mjerama, načelu suverenosti i određenom shvatanju međunarodnog prava, u obranu tekovina revolucije. To je našlo odraza u shvatanjima međunarodnog prava prelaznog perioda, koja su razradili svaki za sebe, najprije *Korovin*, a zatim i *Pašukanis*.

E. Korovin je u načelu odbacio univerzalističko shvatanje međunarodnog prava u njegovom klasičnom obliku. No, on je pošao od stanovišta da gdje god postoji neka zajednica (državna ili druga), tamo postoji i pravo, i to u klasnom jednako kao i u pretklasnom društvu. Stoga

[2] Još je mnogo veći posrijedan utjecaj Dekreta o miru na pozitivno međunarodno pravo. Dokazano je da je sadržaj toga Dekreta utjecao na Predsjednika Vilsona u sastavljanju i objavljivanju njegovih Četrnaest tačaka. Usp. C. Seymour, *The Intimate Papers of Colonel House*, vol. III, 1928, pp. 324—325. Nav. prema E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917—1923*, vol. III, London 1966, p. 22.

[3] Istim ustavnim aktima aktivno i pasivno pravo glasa bili su oduzeti spahijama, trgovcima, svećenicima, kaluđerima, pripadnicima bivše tajne policije i članovima carske porodice. Procenat tih osoba početkom tridesetih godina iznosio je manje od 2% od ukupnog broja birača.

se i odnosi među državama u tzv. »međunarodnoj zajednici« uređuju pravnim pravilima, a to isto važi i za onu međunarodnu zajednicu u kojoj su silom prilika i sovjetske republike bile prisiljene da uzmu učešća, u jednom određenom historijskom periodu. Ovo međunarodno pravo prelaznog perioda daleko je ograničenije od klasičnog općeg međunarodnog prava koje je uređivalo isključivo odnose između kapitalističkih država. Odnosi na temelju intelektualne zajednice (solidarnost ideja), između država buržoaske i socijalističke kulture u načelu su bili isključeni, a sve norme koje uređuju takve odnose ostale su bez značaja. Ipak nije bila isključena mogućnost djelimičnih pravnih odnosa na temelju uzajamnog priznavanja općih humanih načela, na primjer u borbi protiv epidemija, u očuvanju kulturnih i umjetničkih spomenika itd.

Sasvim drugačija je situacija bila, po mišljenju Korovina, u pogledu međunarodnih odnosa na bazi materijalnih interesa u užem smislu riječi (ekonomske potrebe, trgovački i drugi slični odnosi). Tu je on dopustio uzajamnu suradnju kao korisnu i potrebnu.[4]

U pogledu subjekata meuđnarodnog prava karakteristično je Korovinovo tumačenje klasnog karaktera države, posebno one sovjetske. Oslanjajući se na odredbe sovjetskih ustava koje smo naveli o državljanstvu i političkim pravima, on je istakao da sovjetska vlada ne zastupa parazitske i eksploatatorske klase vlastite zemlje: »Nikada Vlada radnika i seljaka nije pretendirala da predstavlja nacionalnu snagu u buržoaskom smislu »svetog jedinstva««, ističe on. S druge strane, po njegovom mišljenju, ta vlada nije predstavljala interese proletarijata jedino vlastite zemlje nego čitavog svijeta. Tu se vidi koliko je njegovo shvatanje države bilo daleko od one u klasičnom smislu, kao i od tadašnjih pojmova suverenosti države. Tu se jednako nazire i ideja o odumiranju države i prava.

Korovin je ipak i u međunarodnom pravu prelaznog perioda priznavao pojam suverenosti, ali ga je vezivao za pojam samoopredjeljenja naroda: »Uzeta u obzir sa toga stanovišta, u našoj epohi nacionalnih država, suverenost se konačno svodi na pojam nacionalnog samoopredjeljenja«. Međutim, s obzirom na tadašnju poziciju sovjetske države Korovin dodaje slijedeće objašnjenje:

> „Ipak je nesumnjivo da sadašnji pravni i politički položaj Sovjetske Rusije u pitanju suverenosti nije jedino diktiran objektivnom ispravnošću jednog ili drugog pravnog načela nego također i potpuno realnim interesima Rusije kao socijalističke države... Iako se opći pravac razvoja evropskog međunarodnog prava kreće u ograničavanju sadržaja pojma suverenosti... Sovjetska Rusija pozvana je da preuzme ulogu pobornika doktrine „klasičnog" suvereniteta... Sve dok izvan granica SSSR postoji obruč kapitalističkog okruženja svako ograničavanje u vršenju njegove suverenosti predstavljat će veliku ili malu pobjedu kapitalističkog svijeta nad socijalističkom zajednicom koja ne želi da zauzme svoje mjesto ni kao subjekt ni kao objekt za stolom svjetskog imperijalizma".

Dakle pored onog teorijskog postojao je i praktični vid problema suverenosti koji je bio vezan sa stvarnošću u kojoj se ova prva socijali-

[4] Usp. E. A. Korovin, *Mezhdunarodnoe pravo perehodnogo vremeni*, II izd., Moskva 1924, str. 6—16.

stička zemlja nalazila. U sklopu svih ovih ideja o državi i suverenosti interesantan je i Korovinov stav prema intervenciji:

> »Ne zapadajući u pravni fetišizam i ne praveći od pojma suverenosti svetu dogmu, problemu intervencije moramo pristupiti na čisto historijski način, a njegovu pravnu ulogu i međunarodno značenje moramo prosuđivati na temelju internacionalističkog iskustva sovjetske republike. ... Duboko negativan stav radnika Rusije prema interevncionističkim kampanjama svih vrsta od strane Antante još uvijek ne znači odbacivanje intervencije kao načina klasne borbe nego odbacivanje i osudu upravo te intervencije. Intervencija koja u izvjesnim prilikama može postati moćno oruđe progresa, kirurška intervencija koja olakšava rođenje novog svijeta bila je u rukama država Antante sinonim najvećeg nazadnjaštva ... «

Korovin je dao viziju i budućih međunarodnih odnosa nakon pobjede socijalističke revolucije na svjetskom planu. Tada će po njegovom mišljenju međunarodno pravo prelaznog perioda odumrijeti, a zamjenit će ga »međusovjetsko« pravo, koje će nadomjestiti i sve druge, dakle i unutrašnje pravne sisteme. U toj viziji budućnosti nije, kako vidimo, bilo mnogo mjesta za državu, a još manje za suverenost.[5]

Pašukanisovo shvatanje međunarodnog prava prelaznog perioda znatno se razlikuje od Korovinovog, naročito u pogledu odnosa Sovjetskog Saveza sa ostalim svijetom. On navodi tri vrste međunarodnog prava.

Međunarodno pravo u fazi prije pojave prve socijalističke države Pašukanis je definirao kao »pravnu formu međusobne borbe kapitalističkih država za prevlast nad ostalim svijetom«. Sve pogodbe i ugovore sklopljene između tih zemalja on je objasnio kao sredstvo za očuvanje vlastitih interesa i za sprečavanje utjecaja suparnika.

Pojavom sovjetskih država na historijskoj areni, međunarodno pravo, po mišljenju Pašukanisa, dobiva drugi značaj. Ono postaje forma privremenog kompromisa između dvaju klasnih sistema. Taj kompromis ograničen je na period dok proleterski i socijalistički sistem ne osigura isključivu prevlast nad buržoaskim. Međunarodno pravo toga perioda Pašukanis je, po ugledu na Korovina na koga se i poziva, nazvao međunarodnim pravom prelaznog perioda. Važnost toga perioda jeste u tome što je otvorena borba za uništenje (intervencija, blokada, nepriznavanje), zamijenjena borbom u okviru »normalnih« diplomatskih odnosa i ugovornih transakcija. Međunarodno pravo, po njegovom mišljenju postaje *međuklasno*, pri čemu se njegovo prilagođavanje toj novoj funkciji vrši u formi čitave serije konflikata i kriza.

Vizija budućnosti, u kojoj će socijalistički sistem nadvladati nad kapitalističkim, po Pašukanisu nije bitno drugačija od one koju je dao Korovin. To će biti kraj privremenom međunarodnom pravu prelaznog perioda. No Pašukanis je naveo i nekoliko riječi o odnosima između država u kojima je već pobijedila sovjetska socijalistička vlast.

Prema Pašukanisu novo međunarodno pravo sovjetskih država ima potpuno drukčiji značaj od kapitalističkog međunarodnog prava i onog međuklasnog iz prelaznog perioda. Tu ono prestaje da bude forma pri-

[5] *Isto*, str. 45, 59—60, 61, 139.

vremenog kompromisa iza kojeg se prikriva žestoka borba za opstanak. Zahvaljujući tome iščezava čak i suprotnost između prava država i međunarodnog prava, koje je toliko karakteristično za prelazni period. Proleterske države, »koje se još formalno ne sjedinjuju u jedinstvenu federaciju ili savez«, ističe Pašukanis, moraju da pokažu u svojim međusobnim odnosima sliku toliko tijesne ekonomske, vojne i političke suradnje, da im se kriterij »suvremenog« međunarodnog prava pokazuje neprimjenljiv.

Iako načelo samoopredjeljenja naroda Pašukanis, za razliku od Korovina, nigdje nije naveo kao pravno načelo, vjerojatno ga je ono inspiriralo da podvrgne oštroj kritici podjelu država na »civilizirane« i »necivilizirane«, koju je pripisao isključivo buržoaskom međunarodnom pravu.

Za nas je od posebnog značaja koliku ulogu u okviru svih tih objašnjenja međunarodnog prava za Pašukanisa igraju država i suverenost. Njemu su pojmovi suverenosti i države poslužili kao osnova za objašnjenje međunarodnog prava sa stanovišta njegove opće teorije prava, uzete kao pravnog odnosa između subjekata na bazi ekvivalenta.

Pašukanis uzima državu kao jedinog subjekta međunarodnog prava »i to kao nosioca suverene vlasti«, kako izričito ističe. Za razliku od feudalne epohe, gdje su se interesi države ispreplitali sa dinastičkim interesima vladara, država postaje u punoj mjeri subjekt međunarodnog prava jedino kao buržoaska država, jer je buržoazija najjasnije izrazila načelo javne vlasti, nakon što si je potčinila državni stroj. »Gdje nema suverenih država tamo nema ni subjekata međunarodnih odnosa, dakle ni međunarodnog prava«, ističe Pašukanis. No iz toga proizlazi niz logičkih protivrječnosti. Da bi međunarodno pravo postojalo neophodno je da države budu suverene, jer suverenost je u ovom slučaju jednaka pravnoj sposobnosti. Ali ako su države suverene, to znači da norme međunarodnog prava nisu pravne norme, jer bi one u protivnom morale nadvladati nad silom vanjske prinude države, tj. ograničiti njenu suverenost. Zaključak, suprotan onom prvom, jeste da bi međunarodno pravo postojalo potrebno je da države ne budu suverene.

Pašukanis ističe da buržoaski pisci tu kontroverzu rješavaju na taj način što jedni žrtvuju pojam suverenosti zbog međunarodnog prava dok drugi naprosto poriču postojanje međunarodnog prava, poput Austin-a, Lasson-a, Gumplowitz-a i drugih. Ipak, »sa marksističkog stanovišta ova nihilistička kritika međunarodnog prava griješi, po mišljenju Pašukanisa, u tome što razgolićuje pravni fetišizam u jednoj oblasti, a produbljuje ga u ostalim«. Pašukanis rješava ovu kontroverzu na taj način što navodi da nestalnost, nestabilnost i relativnost normi međunarodnog prava u suštini nije ništa veća od nestabilnosti i relativnosti unutrašnjeg prava. Veliki dio građanskih pravnih odnosa ostvaruje se pod utjecajem onih prinuda koje idu od jednog subjekta prema drugom (drugim riječima temelje se na reciprocitetu), dakle ne ostvaruju se na temelju državne prinude. S druge strane efikasnost međunarodnog prava kao forme konkretizacije ekonomskih i političkih odnosa zaključenih u vidu ugovora nije ni malo manja od efikasnosti nekog ustava, koji se isto tako

može oboriti pod naletom revolucionarnog udarca. Drugim riječima, kad bi nihilistička teorija važila za međunarodno pravo važila bi i za unutrašnje.[6]

Iz ovog proizlazi da je Pašukanis pojam suverenosti posebno vezao za buržoasku epohu međunarodnog prava i jedino je tu ona *conditio sine qua non* za objašnjenje prirode te discipline. Isto možemo navesti i za međunarodno pravo prelaznog perioda. Naprotiv, iz njegovog objašnjenja međunarodnog prava između sovjetskih socijalističkih država vidi se da suverenost igra sve manju ulogu u periodu »dok se one formalno ne sjedine u federaciju ili savez«, nakon čega će vjerojatno izgubiti svaki značaj.

Iz gornjeg proizlazi znatna različitost gledišta Korovina i Pašukanisa o osnovama međunarodnog prava, kao i o pojmu suverenosti, iako su se obadvojica slagali u pogledu perspektive — pobjede socijalističke revolucije i uspostavljanja socijalističkih odnosa među narodima, gdje će država i suverenost odumrijeti.

Ta različitost stavova bila je donekle i odraz različitog međunarodnog položaja Sovjetskog Saveza u 1924. i 1927. godini, ali ona je mnogo više odražavala istraživačku slobodu koja je karakterizirala sovjetsku nauku toga razdoblja. Nisu ni malo tačne tvrdnje onih kritičara sa zapada koji su u gledištima Korovina i Pašukanisa gledali službeni stav sovjetske vlade, iako valja priznati da su ta gledišta odražavala u znatnoj mjeri položaj te države u svijetu i naročito njena stremljenja u pogledu budućnosti.

III — Situacija se sasvim izmijenila nakon 1929, kad je *Staljin* preuzeo skoro svu vlast u zemlji, eliminirajući, jednog po jednog, sve svoje političke suparnike i kad je svoje shvatanje socijalizma afirmirao kao dogmu čitave sovjetske politike i nauke. Nakon toga Sovjetski Savez počinje se ubrzano izgrađivati kao jaka centralistička država, sa snažnom vojskom i moćnom policijom i sa vlastitim državnim interesom, koji se počeo odvajati od interesa međunarodnog radničkog pokreta, kome je bio nametnut, i od interesa radničkih pokreta u kapitalističkim zemljama.

Sve je to našlo dubokog odraza u stavovima sovjetske nauke međunarodnog prava, u kojoj se *Višinski* obračunao sa svim drugim učenjacima. Početkom 1930. najprije dolazi do dirigiranih uzajamnih kritika i optužbi, gdje je svako kritizirao svakoga. Zatim je došlo do »samokritika«, gdje je svako morao odbaciti ranije stavove, pokajati se zbog njih i prihvatiti »utvrđenu« liniju od koje više nije smjelo biti odstupanja.

I Korovin i Pašukanis su se morali odreći svojih shvatanja međunarodnog prava prelaznog perioda, a Pašukanis također i svoje opće teorije prava zasnovane na ekvivalentskom odnosu između subjekata, kao i svoga shvatanja »međuklasnog« međunarodnog prava kao privremenog kompromisa. Morao je prihvatiti tvrdnju svojih kritičara da je kompromis između antagonističkih klasa nemoguć i da je međunarodno pravo, naprotiv, forma borbe Sovjetskog Saveza sa kapitalističkim zaokruženjem.

[6] *Enciklopedija gosudarstva i prava*, tom II, Moskva 1925—1926, str. 858, 862—864, 869—872.

No radilo se samo o igri riječi i ni o kakvoj stvarnoj radikalizaciji sovjetske vanjske politike pod Staljinom. Ubrzo se pokazalo da je sovjetska država postala daleko više integrirana u to međunarodno pravo »kao formu borbe« nego u ono ranije koje je trebalo biti privremeno i prelazno. Izgubila se svaka nada u socijalizam kao svjetski proces koji je sam sposoban da krči sebi put. U sovjetskoj nauci postaje vladajuće univerzalističko shvatanje međunarodnog prava, pri čemu se sovjetskoj državi pridaje uloga borca za njegova progresivna načela.

U periodu od 1937. najznačajnije djelo u tome pogledu bila je Pašukanisova knjiga *Očerki po mezhdunarodnomu pravu*, u kojoj se on definitivno odrekao svojih ranijih stavova i podvrgao još mnogo oštrijoj kritici sve stavove Korovina iz istog perioda.

Pašukanis tu definira međunarodno pravo kao »način oformljenja i utvrđivanja u običaj i ugovor različitih političkih i ekonomskih odnosa između država«. Među naprednim načelima za koja se Sovjetski Savez već izborio da provede u vlastitoj politici izričito se navode: bezuvjetno i konačno odbacivanje imperijalističke politike nasilja i pljačke, te poštivanje suverenosti i nezavisnosti slabih i zaostalih zemalja u međunarodnim odnosima.[7]

Pašukanis ujedno izražava sasvim drugačije shvatanje suverenosti u odnosu na ono ranije. On ističe da je država, za razliku od čovjeka-pojedinca, jedini subjekt međunarodnog prava u punom smislu riječi, jer se ona po pravilu ne potčinjava unutrašnjoj nadležnosti druge države nego koristi »jurisdikcioni imunitet«.

Za razliku od svoga ranijeg stava on dopušta da neke specijalne komisije (o rijekama ili morskim kanalima) ustanovljene putem međudržavnih ugovora, mogu imati posebna ovlašćenja, a poseban položaj je pridao Ligi naroda, čiji je Sovjetski Savez već postao član. Ipak subjektivnost Lige naroda, po njegovim riječima, slab je odraz, sjenka potpune subjektivnosti država pojedinačno, jer Liga nema ono što ima svaka država — jedinstvenu koncentraciju vlasti. Ona nema ni teritorije, ni stanovništva nego je drugostepeni produkt država koje su joj članice, a njena politika je neka aritmetička sredina politikâ vodećih država. Po njegovom mišljenju Liga nastupa kao subjekt međunarodnog prava kad vrši funkciju predstavljanja, kao protektor, te kad upravlja teritorijama, na pr. Saarom.[8]

Iz toga se vidi koliki značaj sada dobiva suverenost, i to isključivo suverenost države kao koncentracija vlasti, u pogledu objašnjavanja pojmova međunarodnog prava. Veoma je interesantno Pašukanisovo objašnjenje suverenosti države:

> »U svojstvu subjekta međunarodnog prava država koristi viši stupanj samoopredjeljenja u vanjskim odnosima koji se odražava u tri glavna pravca: u diplomatskom predstavljanju, u zaključivanju ugovora (posebno onih o savezima), te u pravu rata i mira«.

---

[7] E. Pašukanis, *Očerki po mezhdunarodnomu pravu*, Moskva 1935, str. 15,17.

[8] *Isto*, str. 75—77.

Tu valja razlikovati Pašukanisov pojam državnog samoopredjeljenja od pojma samoopredjeljenja naroda. Pašukanis je zatim prešao na kritiku postojećih buržoaskih shvatanja suverenosti, a za pojam »slobodnog narodnog suvereniteta« naveo je da su ga Marks i Engels ismijavali. On priznaje da »suverenost kao pojam formalno prikriva različit historijski sadržaj«, ali što je mnogo važnije on je više ne uzima kao historijsku i prolaznu kategoriju nego joj pridaje stalan značaj i tom prilikom nastoji da joj dade »marksističko« objašnjenje:

> »Ipak u svim slučajevima suverenost nije ništa drugo nego pravni izraz diktature klasa. Suverena vlast ustvari je državna vlast, kao najsveobuhvatnija organizacija vladajuće klase, koja koncentrira najjača sredstva prinude i nasilja i koja je spremna da slomi svako suprotstavljanje.«

Tu se pojam suverenosti i pojam države ustvari udaljuju od Marksa a približavaju Hegelu, što je bilo opće obilježje staljinističke epohe. I tu se ustvari dopušta da će država odumrijeti kad konačno pobjedi socijalizam nad kapitalizmom, no gubi se svaka perspektiva te pobjede, a socijalistička država u pogledu značajke suverenosti ne razlikuje se ni najamnje od bilo koje druge kapitalističke zemlje.

Sa stanovišta ovog »marksističkog« objašnjenja državne suverenosti Pašukanis podvrgava oštroj kritici naročito one buržoaske stavove koji suverenost odbacuju kao zastarjeli pojam ili idu za njenim ograničenjem. S time u vezi on ističe: »država koja se odriče svoje temeljne funkcije klasnog nasilja i prinude obična je besmislica«. U svemu tome stoji jedno u suštini tačno tvrđenje Pašukanisovo:

> »Buržoaski pravnici svjesnom šutnjom prikrivaju činjenicu da borba za nacionalno samoopredjeljenje, borba protiv klasnog ugnjetavanja i neravnopravnosti ustvari znači borbu za suverenost potlačenih naroda. S druge strane sloboda vođenja imperijalističkih ratova i vršenja akata nasilja u odnosu prema slabijim i zaostalijim narodima nastoji se obaviti u plašt zaštite suverenosti«.

Tu se Pašukanis, u kritici imperijalizma, izuzetno prilikom objašnjavanja suverenosti, približio pojmu samoopredjeljenja naroda a udaljio od pojma apsolutne suverenosti države. Ali odmah zatim idealizirao je u tome pogledu stanje u svojoj vlastitoj zemlji:

> »Samo u sovjetskoj državi, gdje vlast pripada radnicima, suverenost kao državno samoopredjeljenje naroda ne stoji na putu uskom savezu radnika različitih nacija radi miroljubive i bratske suradnje, radi izgradnje socijalizma i pružanja otpora imperijalizmu, kao i radi likvidacije ostataka buržoaskih klasa unutar zemlje.«[9]

Vidjet ćemo da je takvo idealiziranje stvarnosti u Sovjetskom Savezu, a kasnije i odnosa između socijalističkih zemalja, ostalo osobenost sovjetske nauke sve do naših dana. No tako opisano stanje nije smetalo

[9] *Isto*, str. 88—91.

da Pašukanis dvije godine nakon što je pisao ovu knjigu izgubi glavu u okrutnim čistkama koje su u Sovjetskom Savezu tada bile u toku.

Za razliku od Korovina iz 1924, Pašukanis je izložio načelno potpuno negativan stav u odnosu na intervenciju. Poput Oppenheim-a on je intervenciju definirao kao nasilno miješanje jedne države u unutrašnje poslove druge i njene odnose s trećim državama da bi se postigli takvi ciljevi u njenom unutrašnjem ili vanjskom poretku, koje vlast te države ne želi ili ne može da ostvari. On je nedvosmisleno izrazio službeni stav sovjetske vlade iz toga perioda, koji je bio u prilog načelu nemiješanja u unutrašnje poslove drugih država, dakle za apsolutnu zabranu intervencije.[10]

Dakle, potpuno odbacivanje ranijih shvatanja i dosljedno zastupanje nove linije, naročito u pogledu suverenosti država, te univerzalističko shvatanje međunarodnog prava nisu spasili Pašukanisa od hapšenja i pogubljenja. Korovin, naprotiv, u više navrata u svojoj dugačkoj karijeri, spremno je objavljivao samokritike, sa zahvalnošću prihvatao čak i kritike koje će mu se ubuduće staviti, tako da je nadživio i sâmog Višinskog.

A. Vyšinskii, koji se »proslavio« kao tužilac u političkim procesima protiv Buharina, Kamenjeva, Zinovjeva i drugih (1937), preuzima potpunu kontrolu nad sovjetskom naukom međunarodnog prava. Njegova mišljenja se citiraju u nauci, skoro jednako kao Staljinova.

U 1938. godini u okviru Instituta za pravo Akademije nauka SSSR održan je sastanak međunarodnih pravnika, gdje je na temelju referata Višinskog usvojeno dvanaest teza o međunarodnom pravu, koje su sve do kraja Staljinovog života svim sovjetskim internacionalistima predstavljale okvir u kojem su mogli da vrše istraživanja.

Višinski je u svome referatu izložio i novu definiciju međunarodnog prava, koja glasi:

> »Međunarodno pravo je skup normi koje uređuju odnose između država u procesu njihove borbe i suradnje, koje izražavaju volju vladajućih klasa tih država, a čija je primjena osigurana putem prisile koju države vrše individualno ili kolektivno«.[11]

Glavna odlika ove definicije i teza usvojenih 1938. jeste konačno prihvatanje univerzalističkog shvatanja međunarodnog prava sa svim posljedicama, te uzimanje države kao jedinog i isključivog subjekta toga prava.

U tezama se navodi da je suvremeno međunarodno pravo buržoasko i da je nastalo u periodu buržoaskih revolucija protiv feudalizma. Sovjetski Savez je pristupio već postojećem buržoaskom međunarodnom pravu, ali u odnosu sa drugim zemljama on nastupa sa vlastitim sistemom načela vanjske politike. Tu spadaju: odbacivanje politike utjecajnih sefra, režima kapitulacija, tajne diplomacije; zalaganje za načelo samoopredjeljenja naroda, za jednakost, za opće razoružanje, za organizaciju kolektivne sigurnosti i protivljenje svakoj formi agresije. Sovjetski Savez jednako

---

[10] *Isto,* str. 103, 111—114.

[11] A. J. Vyšinskii, *Voprosi prava i gosudarstva u Marksa, Voprosi teorii gosudarstva i prava,* Moskva 1949, str. 14.

zahtjeva, navodi se u tezama, i pravnu jednakost socijalističkog i kapitalističkog sistema vlasništva u međunarodnim odnosima.

U tezama se posebno naglašava da je međunarodno pravo ustvari pravo formalne jednakosti i nezavisnosti, a stvarne nejednakosti i potčinjavanja slabijih država jačima, što se naročito odnosi na epohu imperijalizma. Tu se nadalje naglašava da je socijalistički sistem Sovjetskog Saveza kao države zasnovan na pravu njegovih naroda na samoopredjeljenje sve do njihovog prava na otcepljenje. Taj sistem označava »stvarnu nezavisnost i slobodu sovjetskih naroda, a Sovjetski Savez je sâm po sebi Liga naroda u najboljem smislu te riječi«. Jedna od teza je konstatirala da je Sovjetski Savez jedina socijalistička zemlja u svijetu, čime se zapravo dovela u pitanje priroda Narodne Republike Mongolije i Tanu Tuve.[12]

Interesantno za taj period jeste potpuno odbacivanje svake ideje socijalističkog međunarodnog prava kao ljevičarske i lišene realnosti. Čak i u prvim godinama nakon drugog svjetskog rata, kada se socijalistički društveni sistem učvrstio u nizu zemalja Istočne Evrope, ovaj stav nije se bitno izmjenio.[13]

Dakle usprkos staljinističkoj praksi i politici, sovjetska teorija međunarodnog prava iz toga perioda bila je veoma osjetljiva u odnosu na formalnu nezavisnost socijalističkih država. To se isto vidi i u shvatanjima pojma suverenosti iz toga perioda. Još 1938. I. *Trajnin* je označio teoriju o tzv. »nacionalnom suverenitetu« kao buržoasku koja maskira interese buržoazije kao klase, poistovjećujući je sa nacijom, a ustvari odražava diktaturu buržoazije. Pojmu »nacionalne suverenosti« Trajnin suprotstavlja pojam »narodne suverenosti«, koji odražava diktaturu proletarijata, a koji je ostvaren jedino u Sovjetskom Savezu.[14]

Svi kasniji pojmovi suverenosti u ovom periodu, izloženi nakon drugog svjetskog rata, vezuju suverenost isključivo za državu i približuju se standardnim zapadnim shvatanjima u tome pogledu. Redovito se ističe da je suverena vlast najviša državna vlast unutar granica jedne zemlje, a nezavisna u vanjskim odnosima sa drugim zemljama.

Među radovima o suverenosti iz toga perioda bez sumnje je najznačajnija knjiga I. D. Levina, objavljena 1948. Suverenost on tu definira kao »stanje najviše vlasti jedne države na njenoj teritoriji i njenu nezavisnost u odnosu na druge države«, i pri tome se poziva na slično mišljenje koje je ranije izložio Višinski. U razradi pojma suverenosti *Levin* se trudio da mu dade »marksističko« objašnjenje, mada u tome nema skoro ni traga

[12] Usp. *Sovetskoe gosudarstvo*, 1938, br. 5, str. 119 i sled.

[13] V. F. Generalov, *O osnovnim crtama međunarodnopravne suradnje Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokracije, Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 1950, br. 7, str. 17 i sljed. ističe da norme i načela međunarodnog prava koji se primjenjuju između tih zemalja ne predstavljaju rezultat borbe i suparništva, kao između kapitalističkih zemalja, nego rezultat miroljubive suradnje. Ipak on to socijalističko međunarodno pravo nije uzeo kao odvojeno, pa čak ni kao neko regionalno međunarodno pravo, nego kao doprinos borbe socijalističkih zemalja za nova načela u okviru općeg međunarodnog prava.

[14] I. Trajnin, *K voprosu o suverenitete, Sovetskoe gosudarstvo*, 1938, br. 2, str. 82—90.

od marksističkog shvatanja o odumiranju države. Suverenost on svodi na državnu vlast koja služi vladajućoj klasi za očuvanje i učvršćivanje postojećeg sistema vlasništva. Stoga u buržoaskoj državi politička suverenost naroda nije moguća, koliko god demokratske izgledale njene pravne forme.

Međutim, Levinovo i druga gledišta o suverenosti iz staljinističkog perioda dosljedna su u jednom drugom pravcu. Ona priznaju kao bitnu odliku suverenosti svake države njenu nezavisnost u vanjskim odnosima, što se odnosilo jednako na socijalističke kao i na kapitalističke zemlje. U tome pogledu sovjetska teorija bila je do krajnosti suglasna sa Poveljom Ujedinjenih nacija i njenim načelom suverene jednakosti svih država, kao i sa načelom nemiješanja u unutrašnje poslove drugih zemalja. U stvarnoj praksi sovjetska politika je znatno odstupala od tih načela, što se naročito vidilo na jugoslavenskom primjeru od 1948. pa nadalje. No, stvarni sovjetski utjecaj na druge socijalističke zemlje, osim Jugoslavije, bio je toliko jak da u ono doba nije bilo nikakve potrebe za teorijama o »kolektivnom« ili »ograničenom« suverenitetu tih zemalja.

Iako su sva ova objašnjenja suverenosti data u vezi sa državom i njenom vlašću, Levin i svi drugi sovjetski pisci bili su također dosljedni u tome da pojam suverenosti ne dovedu u sukob s pojmom međunarodnog prava. Svi su oni dosljedno odbacivali sve teorije o apsolutnoj suverenosti u korist međunarodnog prava. Posebno se u tome pogledu trudio Levin. Po njegovom mišljenju suverenost znači nezavisnost u odnosu na druge države, dakle tu se pretpostavlja postojanje i drugih država te njihovih uzajamnih odnosa. Kad bi se dozvolilo da svaka država po vlastitoj želji uređuje formu i sadržinu svojih odnosa sa drugim zemljama to ne bi značilo samo ukidanje međunarodnog prava nego također i ukidanje suverenosti, pošto bi se tada suverenost jedne države nalazila u punoj zavisnosti od dobre volje druge, jače države. S tim u vezi Levin je naglasio:

> »Uzajamno suprotstavljanje suverenosti i međunarodnog prava sa formalističkog stanovišta ne može otkriti njihov uzajamni stvarni dijalektički odnos. U jednom smislu međunarodno pravo znači negaciju suverenosti. Ali ta negacija je dijalektička i ona ne ukida suverenost nego služi kao osnova više sinteze suverenosti i međunarodnog prava... Suverenost ne znači pravo negiranja međunarodnog prava... Ako se država poziva na svoju suverenost u cilju kršenja međunarodnog prava onda ona sama gubi pravo da se pozove na međunarodno pravo kako bi osigurala vlastitu suverenost.«[15]

Dakle i u ovom rezoniranju možemo prepoznati načelo suverene jednakosti svih država iz Povelje Ujedinjenih nacija i u tome pogledu ova shvatanja odgovaraju i pozitivnom međunarodnom pravu koje je danas na snazi. Valja još dodati da je čitava sovjetska nauka iz toga perioda bez izuzetka bila u prilog načela nemiješanja u unutrašnje poslove drugih zemalja i za strogo poštivanje načela neintervencije, u čemu se pozivalo na neke izjave Staljina. I u tome pogledu sovjetska nauka bila je u ras-

---

[15] I. D. Levin, *Suverenitet*, Moskva 1948, str. 64, 112, 114.

koraku sa praksom njene politike, naročito u odnosu na Jugoslaviju iza 1948.

Sva ova načela pozitivnog međunarodnog prava, kojih se toliko dosljedno pridržavala sovjetska nauka, našla su svoj najbolji odraz u tekstu Varšavskog pakta zaključenog 1955. Iako je taj pakt konstitutivni ugovor jedne jake i veoma integrirane obrambene vojne organizacije, njegov tekst u formalnom pogledu ni u jednom propisu ne ograničava suverenost bilo kojeg člana, a što je još važnije formalno ne odstupa ni od načela suverene jednakosti svih država članica bez razlike.

U uvodu Pakta prizvani su ciljevi i načela Povelje Ujedinjenih nacija da bi se zatim izričito navelo poštivanje nezavisnosti i suverenosti država članica i nemiješanje u njihove unutrašnje poslove. Član 1. Pakta nadalje izričito navodi obavezu svih država članica da se, u skladu s Poveljom, u svojim međunarodnim odnosima uzdržavaju prijetnje i upotrebe sile te da sve svoje međunarodne sporove rješavaju isključivo mirnim putem, na način da se ne ugroze mir i međunarodna sigurnost. Član 8. ponovo potvrđuje načelo uzajamnog poštivanja nezavisnosti i suverenosti ugovornih strana te neuplitanje u njihove unutrašnje poslove, a iz člana 10. proizlazi da Varšavski ugovor nije nikakav ideološki savez, pošto je otvoren za pristup i svim drugim miroljubivim državama, nezavisno od njihovog društvenog i političkog sistema.

IV — Slijedeći period sovjetske nauke međunarodnog prava karakteriziran je načelima miroljubive koegzistencije, na način kako ih ta nauka i politika te zemlje shvaćaju i tumače. Taj period ustvari je najbogatiji u pogledu stvaralačke aktivnosti sovjetskih internacionalista, kako na ruskom tako i na drugim jezicima. Pošto smo manje ili više svi u toku sa sovjetskom naukom iz toga perioda, njene glavne značajke izložit ćemo ukratko, koliko se razlikuju od prethodne i koliko su važne za slijedeću fazu.

Kao što je poznato, pet načela miroljubive koegzistencije najprije je bilo sadržano u Ugovoru između Kine i Indije o Tibetu, sklopljenom 29. aprila 1954, a ona su ponovljena i u zajedničkoj izjavi vlada Kine i Sovjetskog Saveza oktobra iste godine. Tu je bilo izričito navedeno da ih se dvije strane neće pridržavati samo u njihovim odnosima sa azijskim zemljama nego i u politici sa svim drugim narodima. Kasnije se ta ista načela spominju u zajedničkoj izjavi prvih ministara azijskih zemalja i otuda su dobila naziv »Načela Panča Šila«, a zatim i u izjavama Predsjednika Tita i Premijera Nehrua te Tita i U Nua. Ta načela su slijedeća: (i) uzajamno poštivanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta; (ii) uzajamno uzdržavanje od agresije; (iii) nemiješanje u unutrašnje poslove druge države; (iv) ravnopravnost i uzajamna korist; i (v) miroljubiva koegzistencija, načelo koje predstavlja neku sintezu svih prethodnih i izražava pozitivni vid međunarodne suradnje.

Kako vidimo zajednička značajka svih ovih načela jeste novi naglasak na načelu suverenosti i suverene jednakosti svih država bez razlike. Svako od tih načela u nekom drugom vidu potvrđuje načelo suverene jednakosti. Za razliku od ranijih shvatanja suverenosti kao načela općeg međunarodnog prava iz prethodne staljinističke faze kada je imala više

formalističko obilježje, ovdje se suverena jednakost uzima kao pozitivno načelo u međunarodnim odnosima, kao uvjet međusobne suradnje država. Ta promjena koja je nastupila najbolje se vidi iz izvještaja sovjetskog ogranka International Law Association na Konferenciji u Bruxelles-u 1962. Tamo je navedeno da je prvi cilj međunarodnog prava osiguranje mira i miroljubive koegzistencije država. Miroljubiva koegzistencija označena je kao kvalitativno novi stupanj razvoja međudržavnih odnosa u poređenju sa koegzistencijom država u ranijim epohama, koja je uključivala rat i mir kao stalno naizmjeničan odnos između država.[16]

Načela miroljubive koegzistencije postala su i načela sovjetske vanjske politike. Još više od toga, ona su ušla i u Program Komunističke partije Sovjetskog Saveza iz 1961, gdje je taj pojam definiran na slijedeći način:

> »*Miroljubiva koegzistencija* podrazumjeva odricanje od rata kao načina rješavanja sporova i rješavanje sporova putem pregovora; jednakost, međusobno razumjevanje i povjerenje između zemalja; uzajamno uvažavanje interesa druge strane; nemiješanje u unutrašnje poslove; priznavanje svakom narodu prava da sâm rješava sve probleme svoje zemlje; strogo poštivanje suverenosti i teritorijalnog integriteta svih zemalja; unapređivanje ekonomske i kulturne suradnje na temelju potpune jednakosti i uzajamne koristi«.

Kako vidimo tu su ranija načela znatno razrađena, a dodani su im i načelo samoopredjeljenja i unapređenje ekonomske i kulturne suradnje. Načelo suverenosti i suverene jednakosti svih država ovdje je još više istaknuto.

Ipak u tumačenju ovih načela i njihovih pravnih posljedica, sovjetska nauka polazila je sa snažnih blokovskih pozicija. Navodilo se da se ta načela u prvom redu odnose na dva sistema — socijalistički i kapitalistički te njihove odnose sa zemljama Azije i Afrike, ili u najmanju ruku na zemlje sa različitim društvenim sistemima.

Sovjetska nauka, nekad prikriveno a nekad potpuno otvoreno, uzimala je na sasvim drugi način međusobne odnose između socijalističkih zemalja. Najotvoreniji u tome pogledu bio je V. M. *Šuršalov*. U jednom članku objavljenom 1963. on je istakao da načelo miroljubive koegzistencije, »kao specifična forma klasne borbe«, ne nalazi svoju primjenu u odnosima između socijalističkih zemalja, koji su, kako on navodi, lišeni antagonističkih protivrječja klasne borbe. Kao osnovu uzajamnih odnosa socijalističkih zemalja on je uzeo »načelo proleterskog internacionalizma« kao pravno načelo. To načelo, po njegovom tumačenju, odražava nerazrušivo prijateljstvo tih zemalja, potpuni narodni karakter njihove vanjske politike, objedinjavanje na dobrovoljnim osnovama svih snaga u tim zemljama za izgradnju socijalizma i komunizma, rukovodeću ulogu radničkih i komunističkih partija, te »istinsku ravnopravnost, pri kojoj ni jedna država velike socijalističke zajednice nema i ne može imati posebnih prava i privilegija«.

---

[16] *The International Law Association, Report of the Fiftieth Conference*, Brussels 1962, p. 353.

Šuršalov ističe da, pored ovih potpuno novih i ranije nepoznatih pravnih načela u međunarodnim odnosima, socijalističke zemlje zasnivaju svoje uzajamne odnose i na općedemokratskim načelima suvremenog međunarodnog prava, koja one ne odbacuju potpuno. Tako one i dalje primjenjuju načela državne suverenosti, teritorijalnog integriteta i neprikosnovenosti, ravnopravnosti, samoopredjeljenja nacija, nemiješanja i druga načela iz Povelje Ujedinjenih nacija, ali »u procesu njihove primjene ispunjavaju ih novim sadržajem«.[17]

Iz toga vidimo da se sovjetska nauka u ovom periodu vratila pojmu socijalističkog međunarodnog prava koji je odbacila 1930. No za razliku od ranijih Korovinovih i Pašukanisovih shvatanja, taj pojam nije dio procesa postepenog ujedinjavanja socijalističkih zemalja na svjetskom nivou, zatim odumiranja države i prava, nego to shvatanje ima sada izrazito blokovsko obilježje. S jedne strane državna suverenost kao osnova miroljubive koegzistencije još se dalje potvrđuje i produbljuje, a s druge strane čitava jedna grupa država jedino zbog svoga socijalističkog državnog uređenja nastoji se isključiti iz načela miroljubive koegzistencije.

Osim ovog shvatanja socijalističkog međunarodnog prava, u sovjetskoj pravnoj nauci došlo je u ovom periodu i do drugih značajnih promjena. Dopunjuje se i definicija međunarodnog prava, koja sada glasi:

> »Međunarodno pravo je skup pravila koja uređuju odnose između država u procesu njihove borbe i suradnje, *u cilju ostvarenja njihove miroljubive koegzistencije*, a koja izražavaju volju vladajućih klasa tih država, čija se primjena osigurava putem prisile, koju države vrše individualno ili kolektivno«.[18]

Iako je Višinski već odavno bio odbačen, njegova definicija ga je nadživjela, osim što joj je dodato načelo miroljubive koegzistencije. No, domašaj toga načela unekoliko je smanjen i daljnim isticanjem borbe i suradnje u međunarodnim odnosima, sa borbom na prvom mjestu, i to u doba kad se već smatralo da rat nije neizbježan.

Pod uplivom načela miroljubive koegzistencije i stvaranja velikog broja novooslobođenih zemalja Azije i Afrike, kojima se nova sovjetska politika, za razliku od one iz vremena Staljina, htjela da približi, dogodile su se i druge značajne promjene u sovjetskoj nauci o problemima općeg međunarodnog prava, i to posebno u pogledu pojma suverenosti.

U sovjetskoj nauci rehabilitiran je pojam »nacionalne suverenosti«, koji je Trajnin još 1938. odbacio kao buržoaski jer da navodno maskira interese buržoazije, poistovjećujući je sa nacijom i da odražava diktaturu buržoazije. Ova teza postala je neodrživa u odnosu na treći svijet, gdje se proces dekolonizacije odvijao u prvom redu zaslugom probuđenih unutrašnjih nacionalnih snaga.

---

[17] V. M. Šuršalov, *Osnovnye principy otnoshenii obščenarodnogo socialističeskogo gosudarstva s drugimi stranami, Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 1963, br. 3, str. 27—30.

[18] Usp. *International Law*, Academy of Sciences of the USSR, Moscow 1961, p. 7.

Najznačajnije djelo na tu temu iz ovog perioda predstavlja knjiga N. A. Ušakova *Suverenost u suvremenom međunarodnom pravu* (1963). Tu on prihvata shvatanja o državnoj, nacionalnoj i narodnoj suverenosti, ali pravni značaj pridaje jedino onom prvom pojmu. Za nacionalnu i narodnu suverenost naveo je da nemaju pravni nego moralnopolitički značaj.

Ipak, pri izlaganju nacionalne suverenosti on je posebno istakao načela samoopredjeljenja naroda, nemiješanja u unutrašnje poslove drugih država, te Deklaraciju Generalne skupštine iz 1960. o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima. On je s pravom toj Deklaraciji pridao pravni učinak. Također ovoga puta on je i suverenost sovjetskih socijalističkih republika vezivao za pojam nacionalne suverenosti.

U pogledu pojma državne suverenosti kao pravnog pojma *Ushakov* uglavnom ne odstupa od gledišta Levina iz 1948. ni od ranijih definicija. I on državnu suverenost definira kao vrhovnu vlast svojstvenu državi na njenoj teritoriji te njenu nezavisnost u međunarodnim odnosima. Jednako i on navodi da je narodna suverenost u buržoaskim državama pravna fikcija i da je ona potpuno provedena jedino u socijalističkim zemljama, u prvom redu u Sovjetskom Savezu. Po mišljenju Ušakova jedino je u socijalističkim državama potpuno ostvareno jedinstvo državne, nacionalne i narodne suverenosti.[19]

Za promjene u sovjetskoj nauci međunarodnog prava vezane za ovaj period karakterističan je i pojam »neravnopravnih ugovora« i njihov pravni učinak. U kolektivnom udžbeniku Akademije nauka SSSR iz 1958. navodi se slijedeće:

> »Ravnopravni ugovori zaključeni su na temelju jednakosti stranaka; neravnopravni ugovori su oni koji ne ispunjavaju taj temeljni zahtjev. Neravnopravni ugovori pravno ne obavezuju; ravnopravni ugovori moraju se strogo poštivati«.[20]

Slijedi da neravnopravni ugovori ne obavezuju stranke *ab initio*, u čemu je dakle opet dat veliki učinak načelu suverene jednakosti država.

Šuršalov u knjizi *Osnovna pitanja teorije međunarodnog ugovora* (1959) navodi slijedeća temeljna načela međunarodnog prava s kojima ugovori treba da su u skladu da bi pravno obavezivali: (i) načelo općeg mira i sigurnosti narodâ; (ii) načelo poštivanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemalja učesnica u pregovorima; (iii) načelo ravnopravnosti i uzajamne koristi; (iv) načelo *pacta sunt servanda* i izvršenja *bona fide* preuzetih obaveza.[21]

---

[19] N. A. Ušakov, *Suverenitet v sovremennom mezhdunarodnom prave*, Moskva 1963, str. 6—7, 30—47, 66.

[20] *Op. cit.*, p. 248.

[21] V. M. Šuršalov, *Osnovnye voprosy teorii mezhdunarodnogo dogovora*, Moskva 1959, pp. 239—244. Važno je istaknuti da najnovije kolektivno sovjetsko djelo o međunarodnom pravu u šest tomova u tome pogledu ima mnogo umjereniji pristup ovome problemu. Tamo se ističe da ugovor ne smije biti u suprotnosti sa kogentnim normama općeg međunarodnog prava, posebno s obzirom na član 103. Povelje Ujedinjenih nacija. Usp. *Kurs mezhdunarodnogo prava*, tom IV, Moskva 1968, str. 174—188.

U zaključku o ovom periodu valja istaknuti da zalaganje za načela miroljubive koegzistencije znači ujedno i zalaganje za stvarnu i istinsku primjenu u praksi načela suverene jednakosti država (između kojih se ta načela primjenjuju), kao i za čitav niz drugih načela koja to načelo u jednom ili drugom vidu još više potvrđuju. Za razliku od prethodnog, staljinističkog, perioda, koegzistencija podrazumjeva stvarnu suverenost i suverenu jednakost, a ne samo formalnu, kao jedno od načela općeg međunarodnog prava.

Veoma su karakteristični u tome sklopu pokušaji da se primjena načela miroljubive koegzistencije ograniči u prostoru i da se iz njih isključe socijalističke države. No valja istaknuti da u to doba takve tendencije nisu bile zajedničke svim sovjetskim piscima niti su ih navodila sva djela koja su o koegzistenciji raspravljala. Pored toga u pogledu odnosa između socijalističkih zemalja uporedo sa »pravnim načelom proleterskog internacionalizma«, koje je ustvari isključivalo načelo suverenosti i suverene jednakosti, isticala su se i općedemokratska načela međunarodnog prava, koja su se također svodila na načela miroljubive koegzistencije, samo su tu došla u drugi plan i istaknuto je da su u svojoj primjeni »ispunjena novim sadržajem«. To je s jedne strane predstavljalo pokušaj da se i sâmo načelo »proleterskog internacionalizma« makar formalno ne dovede u sukob sa pozitivnim općim međunarodnim pravom koje potvrđuje načelo suverene jednakosti kao osnovno, a s druge strane to znači ujedno i jednu rezervu da se može odstupiti od poštivanja suverenosti neke od socijalističkih država ako se za to nađu jaki politički razlozi.

V — Oružana intervencija pet zemalja Varšavskog dogovora u Čehoslovačkoj u augustu 1968. potvrđuje to naše tumačenje. Ona je ipak dovela na tešku probu i sva zalaganja sovjetske nauke za načela miroljubive koegzistencije, među kojima suverenost i suverena jednakost predstavlja jedno od temeljnih načela i još je više dovelo do toga raskoraka u sovjetskoj nauci koji se ranije dao samo nazrijeti.

Nije naš zadatak da raspravljamo o argumentima koji su se isticali kao opravdanje intervencije u Čehoslovačkoj. Nas ovdje interesira doktrina koja se u Sovjetskom Savezu povodom te intervencije potvrdila, a koja je zamišljena tako da bi trebalo da bude osnova budućih odnosa Sovjetskog Saveza sa njegovim socijalističkim susjedima.

Radi se o tzv. teoriji o kolektivnom suverenitetu socijalističkih zemalja, koju je po prvi puta u veoma općenitoj formi izložio Prvi Sekretar KPSS Leonid *Brežnjev* na Kongresu Poljske ujedinjene radničke partije u Varšavi u jesen 1968. U članku u listu »Pravda« od 25. septembra 1968, pod naslovom »Suverenost i internacionalističke obaveze socijalističkih zemalja«, ta teorija je još više razrađena.

Na početku navedenog članka iznosi se prigovor svim argumentima protiv intervencije u Čehoslovačkoj da se zasnivaju na apstraktnom i »besklasnom« pristupu problemima suverenosti i prava nacija na samoopredjeljenje.

Dalje se u članku izlaže da je sloboda naroda socijalističkih zemalja i njihovih komunističkih partija ograničena osnovnim interesima ostalih socijalističkih zemalja i čitavog klasnog radničkog pokreta. Svaka komu-

nistička partija nije odgovorna jedino svome vlastitom narodu nego i svim socijalističkim zemljama i čitavom komunističkom pokretu. Tko god to zaboravlja i ističe jedino nezavisnost svoje komunističke partije, navodi se u članku, on odstupa od svoje internacionalističke obaveze.

Jedna ili druga socijalistička država ne može biti slobodna u odnosu na zajedničke interese socijalističke zajednice. Suverenost bilo koje socijalističke zemlje ne može se suprotstavljati interesima svijeta socijalizma i svijeta revolucionarnog pokreta. Svaka komunistička partija slobodna je da primjenjuje temeljna načela marksizma-lenjinizma i socijalizma u vlastitoj zemlji, ali ona ne smije da odstupi od tih načela, naravno podrazumjevajući da ostaje komunistička partija.

Socijalističke države poštuju demokratske norme međunarodnog prava. Međutim, sa marksističkog stanovišta, pravne norme ne mogu se tumačiti usko, formalistički i izolirano od općeg smisla klasne borbe u modernom svijetu. Pravo i pravne norme podložne su zakonima klasne borbe, zakonima društvenog razvitka. Ti zakoni jasno su formulirani u marksističko-lenjinističkom učenju, u dokumentima zajednički usvojenim od komunističkih i radničkih partija. Formalnopravno rasuđivanje ne smije zasjeniti klasni pristup problemu, ističe se pored ostalog u tome članku.

Veoma je interesantno kako su pisci međunarodnog prava i svojim djelima reagirali na tu teoriju, koja nam već na prvi pogled daje rješenja sasvim suprotna od onih iz Povelje Ujedinjenih nacija. Nedavno je iz štampe u Moskvi izašla knjiga na engleskom jeziku pod naslovom *Međunarodno pravo,* koja predstavlja zbirku članaka najpoznatijih sovjetskih internacionalista o najvažnijim pitanjima te discipline.

Za nas je najvažniji članak V. M. Šuršalova o međunarodnom pravu u odnosima između socijalističkih zemalja, naročito s obzirom na njegove zaključke iz ranijeg članka, objavljenog 1963, kojeg smo naveli. Ovaj rad, koliko nam je poznato, do sada predstavlja najdublju pravnu razradu teorije o kolektivnom suverenitetu socijalističkih zemalja, iako se ona nigdje u članku izričito ne navodi.

U prvom dijelu članka, sa podnaslovom *Objektivna osnova novog tipa međunarodnih odnosa,* navodi se da je svjetski socijalistički sistem društvena, ekonomska i politička zajednica slobodnih i suverenih naroda koji grade socijalizam i komunizam. Te zemlje su među sobom uspostavile odnose novog tipa koji su rezultat slijedećih dubokih historijskih revolucionarnih promjena:

> (i) nastala je grupa socijalističkih država homogenog društvenog karaktera u kojima je vlast u rukama naroda pod rukovodstvom radničke klase, i gdje su vanjska politika i međunarodni odnosi po prvi puta u ljudskoj historiji postali predmet odlučivanja sâmog radnog naroda;
>
> (ii) sistem privatnog kapitalističkog vlasništva zamijenjen je sistemom javnog vlasništva, što ne samo da je dokinulo eksploataciju čovjeka po čovjeku nego je eliminiralo i ekonomske uzroke međunarodnih sporova;
>
> (iii) mase u socijalisičkim zemljama predvođene su komunističkim i radničkim partijama naoružanim marksizmom-lenjinizmom i ova je-

dinstvena ideologija stvorila je povoljne uvjete za međusobno razumjevanje i uspješno rješavanje životnih međunarodnih problema;

(iv) narodi socijalističkih zemalja nose u srcu zajedničke interese u obrani revolucionarnih dostignuća i nacionalne nezavisnosti od imperijalističkih država;

(v) socijalističke države imaju isti cilj — izgradnju komunističkog društva i taj plemeniti zadatak objašnjava potrebu zajedničkih napora i široku međusobnu pomoć.

To je, dakle, »objektivna« osnova novog tipa međunarodnih odnosa koju niko ne smije dovesti u sumnju. Ipak pisac ima i jedan realističniji pristup problemu, no zanimljivo je gdje za njega traži uzroke:

»Iskustvo pokazuje da je uspostavljanje i razvoj svjetskog socijalističkog sistema novog tipa međunarodnih odnosa dugačak i složen proces koji je već postigao mnogo uspjeha, ali ipak ima još uvijek i mnogo teškoća koje treba nadići. One se javljaju uslijed različitih stupnjeva razvoja socijalističkih zemalja, postojanja tradicionalnih nacionalnih predrasuda, nepovjerenja izvjesnih ostataka ranijih eksploatatorskih klasa, u nekim slučajevima kao izraz nacionalizma i velikodržavnog šovinizma i napokon uslijed pomanjkanja iskustva u organizaciji i razvoju novog tipa odnosa«.[22]

Dakle, neke od ovih teškoća su objektivne, a neke subjektivne prirode. Ipak svako tko posumnja u novi tip odnosa socijalističkih zemalja i njegovu »objektivnu« osnovu, sâm sebe automatski kvalificira kao nacionalistu, odnosno velikodržavnog šovinistu ili kao pripadnika ostataka eksploatatorske klase. Sa te osnove osuđeni su u članku kineski »ljevičari« zbog kleveta o navodnom sovjetskom miješanju u unutrašnje poslove drugih socijalističkih zemalja te revizionisti (nije navedeno koji), koji insistiraju na tome da se načela miroljubive koegzistencije primjenjuju i u odnosima između socijalističkih zemalja i koji »proleterskom internacionalizmu« (u tumačenju koje daje Šuršalov), odriču značaj načela međunarodnog prava.

Pisac je dalje izložio nova načela međunarodnog prava za odnose između socijalističkih zemalja, a zatim i problem primjene na te odnose načela općeg međunarodnog prava. Među onim prvima na prvom mjestu istakao je načelo proleterskog internacionalizma, kome je pridao otprilike isti sadržaj i učinak kao i u članku iz 1963. Na drugom mjestu, za nas sigurno najinteresantnije, istaknuto je, koliko nam je poznato po prvi puta, tzv. načelo trajnog mira u socijalističkoj zajednici, koje je rezultat, po mišljenju piščevom, objektivnog činioca odsustva antagonističkih klasnih suprotnosti u toj zajednici. Stoga je mir prirodno i stalno stanje u odnosima između socijalističkih zemalja. S obzirom na to načelo Šuršalov ističe da se i načelo nenapadanja ne može više primjenjivati u odnosima između socijalističkih zemalja. U svojim odnosima te zemlje idu mnogo dalje od njega, a to je trajni mir koji neposredno proizlazi iz načela proleterskog internacionalizma.

Pisac ipak ne poriče da u odnosima između socijalističkih zemalja može doći do sitnih trzavica i sporova o konkretnim pitanjima unutrašnje

[22] V. M. Šuršalov, *International Law in Relations among Socialist Countries, Contemporary International Law*, ed. by G. Tunkin, Moscow 1969, pp. 59—60.

ili vanjske politike, ali takve teškoće ne mogu izmijeniti »objektivne zakone« o razvitku odnosa u socijalističkoj zajednici, o kojima je bilo riječi.[23] Drugim riječima, toj socijalističkoj zajednici nametnuta je nova *Pax Romana,* koja automatski isključuje ne samo član 2. stav 4. Povelje nego i čitave glave VI i VII Povelje, što pisac u tome članku izričito ne ističe, ali iz njegovih zaključaka to proizlazi.

Treće i četvrto pravno načelo za odnose između socijalističkih zemalja sastoji se u stalnoj primjeni načela demokracije i načela humanizma u primjeni pravila međunarodnog prava. Ne navodi se koji su demokratski mehanizmi prilikom donošenja odluka u okviru socijalističke zajednice i da li je u tome pogledu učinjen veći napredak, recimo od mehanizma Ujedinjenih nacija.

U pogledu primjene načela općeg međunarodnog prava u socijalističkoj zajednici, Šuršalov izričito ističe da se tu ne primjenjuju sva opća demokratska načela toga prava, na primjer načelo nenapadanja, koje ponovo navodi. On isto tako ističe da se tu ne primjenjuju ni načela miroljubive koegzistencije, jer su ona zamjenjena višim, dubljim i kvalitetno novim načelom proleterskog internacionalizma.

Ostala su načela: suverenosti država, jednakosti i nemiješanja u unutrašnje poslove drugih država. U tome pogledu on se u bilješci ispod teksta poziva na ranije radove Tunkina i Usenka iz perioda 1959—1962, gdje se ističe da su u odnosima između socijalističkih zemalja i ta načela postala nova i da se samo po imenu poklapaju sa odgovarajućim načelima općeg međunarodnog prava. U tome pogledu Šuršalov je otišao još dalje negoli u članku iz 1963, jer tamo to isto nije tvrdio u pogledu tih tzv. demokratskih načela općeg međunarodnog prava.

U pogledu načela državne suverenosti Šuršalov ističe da je ono bitna odlika država kao subjekata međunarodnog prava i da bez poštivanja državne suverenosti ne može biti miroljubive koegzistencije ni plodne suradnje. No dok je suverenost u kapitalističkom svijetu izraz volje vladajuće klase, ona je u socijalističkom društvu istinska demokratska suverenost, koja je osigurana ekonomskim i socijalnim sistemom tih zemalja, vladavinom radnog naroda i moralnim i političkim jedinstvom toga društva. Prema tome po njegovom mišljenju novi sadržaj načela državne suverenosti je demokracija. I pošto je i to načelo povezano sa načelom proleterskog internacionalizma, ono se očituje u interesima kako socijalističke zajednice kao cjeline tako i u nacionalnim interesima svake od država. Prema tome isključivost i nacionalizam strani su demokratskoj suverenosti socijalističkih zemalja.

Sličnim tumačenjem, na temelju načela proleterskog internacionalizma i pozivajući se na Program KPSS, Šuršalov je dokazao da su, za razliku od odnosa između imperijalističkih država, jedino u socijalističkoj zajednici potpuno ostvarena i *de jure* i *de facto* načelo jednakosti država, načelo nemiješanja u unutrašnje poslove drugih država te načelo nacionalnog samoopredjeljenja.[24]

---

[23] *Isto,* str. 66—68.

[24] *Isto,* str. 68—70, 70—76.

U istoj zbirci članaka G. I. *Tunkin* objavio je studiju o miroljubivoj koegzistenciji. Njegovi zaključci ustvari ne dolaze u sukob sa zaključcima Šuršalova, jer i on ističe da je svjetski socijalistički sistem višeg i novog tipa međunarodnih odnosa, kome u osnovi leži načelo proleterskog internacionalizma.[25] Inače, njegovo objašnjenje miroljubive koegzistencije u znatno većoj mjeri negoli ranije odražava koegzistenciju između blokova, koja se ne svodi nikako na koegzistenciju dviju ideologija. U definiranju međunarodnog prava on ponovo, poput Višinskog nekada, ističe karakter borbe i suradnje u međunarodnim odnosima (sa borbom na prvom mjestu), no zato i dalje otvoreno ustaje protiv agresije i protiv onih mišljenja koja smatraju da je rat neizbježan.

Interesantno je međutim da je u toj istoj knjizi i N. A. Ušakov objavio članak o Međunarodnom pravu i suverenosti i da se njegovi zaključci znatno razilaze od zaključaka Šuršalova i Tunkina, iako on s njima ne raspravlja otvoreno. I on na početku ističe da suverenost država sa različitim društveno-ekonomskim sistemima ima različitu ekonomsku osnovu i da je suverenost socijalističkih zemalja u tome pogledu duboko različita od suverenosti buržoaskih država. Ipak, u nastavku on dolazi do mnogo stabilnijih zaključaka o sadržaju i domašaju suverenosti, koji pojam ne ograničava samo na buržoaske države niti iz njega isključuje socijalističke. Ni na jednom mjestu ne poziva se na načelo proleterskog internacionalizma u objašnjenju toga pojma, za razliku od Šuršalova i Tunkina. Za razliku od svoje ranije knjige, Ušakov u tome članku suverenost veže jedino za državu, a ne raspravlja i o nacionalnoj i narodnoj suverenosti. Pojam suverenosti on vezuje za pojam državne vlasti, i u tome se približava hegelijanskom shvaćanju države, ali odbija sve apsolutističke koncepcije, jednako kao i one o ograničenoj suverenosti. Suverenost za Ušakova je jedno od najvažnijih načela međunarodnog prava, a pojam toga prava kao i tumačenje odredaba Povelje u vezi s njim ne razlikuju se od standardnih mišljenja u tome pogledu u nauci.

Na temelju svoje ranije definicije suverenosti koju ponovo navodi — kao najvećoj vlasti države na svojoj teritoriji i nezavisnosti u vanjskim odnosima, on dolazi do jednog broja zaključaka koji su u suprotnosti sa onim što je Šuršalov u istoj knjizi zaključio o odnosima između socijalističkih zemalja. Tako Ušakov navodi da država na svojoj teritoriji u unutrašnjim poslovima ima najvišu vlast nad svim organizacijama i osobama, a da u vanjskim odnosima nema nikakvog autoriteta nad sobom. Nema suštinski nikakvih ograničenja unutrašnje nezavisnosti države, a međunarodno pravo ne može uređivati društvene odnose u jednoj zemlji, jer je to isključivi prerogartiv same države. Svaka država slobodna je da odlučuje o svojim unutrašnjim poslovima, ali jedino ako to nije na uštrb slobode i nezavisnosti drugih država. U sferi vanjskih odnosa sloboda država ograničena je potrebom poštivanja pravila međunarodnog prava.

Ipak, prema međunarodnom pravu on ima izrazito pozitivistički pristup, tvrdeći da je država vezana jedino onim pravilima međunarodnog prava na koja je pristala, a da druga država ili države ne mogu jedno-

[25] G. I. Tunkin, *Peaceful Coexistence and International Law, op. cit.*, pp. 12, 18.

strano propisati pravila ponašanja u međunarodnim odnosima. Ovi zaključci, dakle, vode punog računa o suverenosti država i u tome pogledu idu pomalo u drugu krajnost u odnosu na teoriju Ušakova o odnosima višeg tipa u socijalističkoj zajednici. Pozivajući se na Levinovu knjigu iz 1948, Ušakov je doveo u potpuni sklad taj svoj pojam suverenosti sa pojmom međunarodnog prava.[26] U članku Ušakov je naveo velik broj zajedničkih izjava država koje se odnose na uzajamno poštivanje državne suverenosti. Ustvari sve su to oni isti akti u kojima su proklamirana i načela miroljubive koegzistencije. Upadno je, međutim, da je tu izostavio zajedničku izjavu Vlada SSSR i Kine iz 1954. te zajedničke izjave sovjetske i jugoslovenske vlade iz 1955. i 1956.[27]

Danas ne možemo sa sigurnošću tvrditi da li je ta razlika u stavovima o suverenosti između Šuršalova i Tunkina s jedne strane i Ušakova s druge odraz neslaganja sovjetskih političkih krugova u tome pogledu.

VI — Svrha ovog našeg prikaza razvitka pojma suverenosti u sovjetskoj nauci međunarodnog prava u prvom redu je ta da posluži kao osnova za diskusiju, posebno o najnovijim tendencijama u sovjetskoj nauci u tome pogledu. Pri tome smatrali smo da se ni te najnovije tendencije ne mogu razmatrati izdvojeno, kako od one prve faze sovjetske nauke do 1929, tako i od one pozitivističke faze, naročito neposredno nakon drugog svjetskog rata. Ovaj razvitak može se razmatrati kroz nekoliko vidova. Željeli bi s time u vezi da iznesemo nekoliko zapažanja koja nikako nisu konačna, a još manje isključiva. Pri tome ograničavamo se jedino na stavove sovjetskih pisaca međunarodnog prava, onakve kakvi su iznošeni, i nije nam i najmanja želja da pobijamo službene stavove bilo koje države ili političke partije.

Svi sovjetski pisci iz različitih faza pozivali su se u objašnjenju njihovog pojma suverenosti na Marksa i Lenjina, pa ipak njihovi rezultati su toliko različiti i protivrječni među sobom u različitim epohama. Može se postaviti pitanje da li se suverenost može na marksistički način posmatrati izdvojeno od Marksovih i Lenjinovih misli o odumiranju države i prava. U tome pogledu Korovinove ideje iz 1924. najbliže su marksizmu, a one iz pozitivističke faze, gdje je suverenost vezana za apsolutni pojam države, najviše su se od njega udaljile. Međutim, ako neko želi najnovije tendencije o »kolektivnom suverenitetu« socijalističkih zemalja nadovezati na slične ideje o socijalističkom međunarodnom pravu iz perioda prije 1929, mora strogo voditi računa o izmjenama koje su nastupile u međuvremenu do danas, i to posebno u Sovjetskom Savezu kao prvoj socijalističkoj državi u svijetu.

Nakon provedene politike socijalizma u jednoj zemlji od strane Staljina u Sovjetskom Savezu, koja ujedno znači nevjerovanje u budućnost socijalizma kao svjetskog procesa, Sovjetski Savez se pretvorio u suverenu državu u klasičnom smislu te riječi sa posebnim državnim interesom i time je ujedno i prekinut proces objedinjavanja država u kojima pobjeđuje socijalizam te njihovog uporednog odumiranja. Sve su to najbolje

[26] N. A. Ushakov, *International Law and Sovereignty, op. cit.*, pp. 97—112.
[27] *Isto*, str. 113.

odrazila sovjetska djela iz međunarodnog prava. Otada načela koja su potvrđena u Oktobarskoj revoluciji, naročito ono o samoopredjeljenju naroda, dobivaju drugi značaj, da se poslužimo rječnikom Šuršalova, »kroz svoju primjenu dobivaju novi sadržaj«. Današnji sovjetski pisci, zastupnici tzv. »pravnog načela proleterskog internacionalizma« i tzv. »višeg tipa odnosa u socijalističkoj zajednici« pozivaju se na ista ona načela koja su uspostavljena u Oktobarskoj revoluciji, no sva ta načela danas znače sasvim nešto drugo nego što su značila onda. Njihov sadržaj i primjenu danas treba proučavati u svjetlosti onoga što su Marks i Lenjin objašnjavali kao ideološke fikcije. Kritika kulta ličnosti u sâmom Sovjetskom Savezu pokazala nam je da takvi odnosi nisu nikada ni postojali, a teško je i vjerovati da mogu postojati između suvereno jednakih partnera. Osim toga, za razliku od perioda prije 1929, u Sovjetskom Savezu nisu vidljive težnje ka odumiranju države i prava.

U pojmu te tzv. »socijalističke zajednice« kod sovjetskih pisaca vidimo težnju da se socijalistički društveni poredak u svijetu institucionalizira i da se ograniči na strogo određeni broj država kojima će se nametnuti »objektivni zakoni« u međusobnim odnosima. Međutim, s tom institucionalizacijom ne ide se dosljedno do kraja. Ako bi se ta »socijalistička zajednica« uzela kao supranacionalna organizacija, što bi po svome opisu i trebalo da bude, nedostaju utvrđene forme i načini donošenja odluka obaveznih za sve. U takvoj situaciji, usprkos uvjeravanjima o apsolutnoj jednakosti svih država-članica, nadležnost za donošenje odluka uzurpira onaj koji je najjači i njegova »tumačenja« o tome što predstavlja marksizam-lenjinizam izgledat će najuverljivija.

No bez obzira na to, ako bi se budućnost i sudbina socijalizma u svijetu vezivali sa sudbinom nekoliko država i politikom njihovog rukovodstava, koja je inače podložna dubokim i suštinskim promjenama, onda je socijalizam osuđen da doživi sudbinu uspona i pada velikih svjetskih imperija. Socijalizam, međutim, nije to. On je svjetski proces koji se razvija u različitim formama, zavisno od konkretnih uvjeta i historijske tradicije različitih sredina. Stoga njega nikako ne valja vezivati za politiku jedne ili dvije najveće sile u svijetu, kako to rade neki sovjetski stručnjaci za međunarodno pravo.

U cijelom ovom razvitku karakteristično je i to da je u doba apsolutne Staljinove kontrole nad istočno-evropskim susjedima (izuzimajući Jugoslaviju), sovjetska nauka bez izuzetka zastupala pozitivističke pozicije o skoro apsolutnoj suverenosti svih država bez razlike. Uporedo sa procesom decentralizacije međunarodnog radničkog pokreta i socijalističkih zemalja, javljaju se u sovjetskoj nauci i tendencije o »kolektivnoj suverenosti« svih socijalističkih zemalja bez razlike, a koje dakle uključuju i takvog džina kao što je Narodna Republika Kina[28]. Stoga se tim više one »objektivne osnove višeg tipa međunarodnih odnosa« kako ih je opisao Šuršalov te tzv. »pravno načelo proleterskog internacionalizma«

[28] Na temelju zajedničke izjave ministara inostranih poslova SSSR i Jugoslavije, Gromika i Tepavca, iz augusta 1969, valja zaključiti da je Jugoslavija izuzeta iz tih zaključaka, bar što se tiče stava sovjetske vlade.

približavaju onome što je Marks nazivao ideološkim fikcijama.[29] I tu ponovo ističemo da se ograničujemo jedino na izlaganje sovjetskih stručnjaka međunarodnog prava.

Naravno da čitav ovaj razvoj ima i svoj pravni vid. Trebalo bi utvrditi da li jedna ovakva »teorija o socijalističkoj zajednici višeg tipa«, u kojoj vlada stalni mir i gdje je dakle sâmo po sebi isključeno iz primjene načelo nenapadanja, može da ukine član 2. te glave VI i VII Povelje Ujedinjenih nacija.[30] Ta teorija oslanja se na »objektivnu osnovu novog tipa međunarodnih odnosa«, o čijoj smo objektivnosti i realnosti upravo govorili.

Međutim, pozitivno međunarodno pravo poznaje nadnacionalne međunarodne organizacije, a donedavna poznavalo je i ustanovu protektorata. Postavlja se pitanje da li se bilo kojoj suverenoj državi mogu nametnuti takva shvatanja »novog tipa međunarodnih odnosa« i tzv. »demokratske suverenosti«, koja idu u najmanju ruku ka sužavanju njene suverenosti. Ukoliko bi zaključili da tako zamišljena »socijalistička zajednica« ne bi bila u suprotnosti sa Poveljom Ujedinjenih nacija, naročito sa njenim članom 2, postavilo bi se pitanje da li bi se mogla zanemariti ugovorna osnova za takvu zajednicu, ili bi formalni ugovor sa razrađenim zajedničkim organima nadnacionalnog karaktera predstavljali *conditio sine qua non* za njeno postojanje. Posebno u tome sklopu treba ispitati domašaj prava nacija na samoopredjeljenje kao pravnog načela, ali ne u tumačenju koje mu je dao Šuršalov.

S druge strane međunarodno pravo u načelu dopušta izmjenu svojih pravila putem novog običajnog prava. U kojoj je mjeri u tome sklopu važno načelo *acquiscence* i inače kakve bi se promjene trebalo dogoditi da bi načelo »proleterskog internacionalizma« kao i »socijalistička zajednica novog i višeg tipa međunarodnih odnosa« dobili karakter novog običajnog međunarodnog prava, koje bi tada automatski obavezivalo sve države sa socijalističkim društvenim uređenjem? I pri tome treba voditi računa o punom učinku pravnog načela samoopredjeljenja naroda.

Dr V. Đ. DEGAN

---

[29] Karakteristično je za ove sovjetske pravnike da se prilikom donošenja toliko dalekosežnih zaključaka ne služe naučnim metodama kakvim su se služili Marx i Lenjin. Iz njihovih djela vidi se da su oni, da bi dokazali objektivnost i osnovanost neke postavke ili teorije, vršili široka, često i empirijska istraživanja i da su se pri tome pozivali na veoma široku literaturu i statističke podatke u tome pogledu. Šuršalov i Tunkin smatraju da je dovoljno da se pozovu na neke citate Marksa i Lenjina, izdvojene iz cjeline, ili čak samo na Program KPSS da bi »dokazali« osnovanost i »objektivnost« tako dalekosežne osnove odnosa između socijalističkih zemalja.

[30] Slične težnje javljaju se i u okviru Organizacije američkih država. Njihove posljedice vidjeli smo kada u oružanom sukobu između Hondurasa i Salvadora nije interveniralo Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija nego jedino organi te regionalne organizacije.

JUGOSLOVENSKA REVIJA ZA MEĐUNARODNO PRAVO

ORGAN JUGOSLOVENSKOG UDRUŽENJA ZA MEĐUNARODNO PRAVO

BROJ 1 BEOGRAD 1970. GODINA XVII

JUGOSLOVENSKA REVIJA ZA MEĐUNARODNO PRAVO

1

BEOGRAD

1970.